

УДК 371.2

ПЕДАГОГІЧНА НАУКА В КЛАСИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ ЗА РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ВТРАТИ

Федяєва В.Л., д. пед. н., професор,
професор кафедри педагогіки, психології та освітнього менеджменту
Херсонський державний університет

У статті проаналізовано основні вектори розвитку сучасної вітчизняної педагогічної науки, представлені в класичних університетах. Розглянуто провідні глобальні тенденції розвитку вищої освіти, зокрема гуманітаризацію, зростання освітніх бюджетів і масовості вищої освіти. Охарактеризовано вплив провідних тенденцій на українську освітню систему, надано пропозиції щодо використання їхнього позитивного потенціалу та подолання можливих негативних наслідків. Доведено, що переважна більшість педагогічних досліджень є не фундаментальними, а прикладними, за своєю суттю спрямованими на підготовку кадрів високого рівня. Чітко виокремлено два основні напрями розвитку вітчизняної науки: зменшення фінансування фундаментальних досліджень і перерозподіл суспільних інтересів між різними векторами досліджень. З'ясовано та конструктивно виокремлено основні проблеми, що негативно впливають на розроблення серйозних наукових проєктів, ведуть до знецінення статусу кандидата чи доктора наук.

Ключові слова: вища освіта, освітня система, педагогічна наука, університет, наукові дослідження.

В статье проанализированы основные векторы развития современной отечественной педагогической науки, представленной в классических университетах. Рассмотрены основные глобальные тенденции развития высшего образования, гуманитаризации, рост образовательных бюджетов и массовости высшего образования. Охарактеризовано влияние ведущих тенденций на украинскую образовательную систему, представлены предложения по использованию их положительного потенциала и преодолению возможных негативных последствий. Доказано, что подавляющее большинство педагогических исследований является не фундаментальными, а прикладными, по своей сути направленными на подготовку кадров высокого уровня. Четко выделены два основных направления развития отечественной науки: уменьшение финансирования фундаментальных исследований и перераспределение общественных интересов между различными векторами исследований. Выявлены и конструктивно выделены основные проблемы, которые негативно влияют на разработку серьезных научных проектов и ведут к обесцениванию статуса кандидата или доктора наук.

Ключевые слова: высшее образование, система образования, педагогическая наука, университет, научные исследования.

Fedyayeva V.L. PEDAGOGICAL SCIENCE IN THE CLASSIC UNIVERSITIES OF UKRAINE FOR YEARS OF INDEPENDENCE: ACHIEVEMENT AND LOSSES

The basic vectors of development of the modern domestic pedagogical science presented in classic universities are analysed in the article. Leading global progress of higher education trends are considered, in particular humanitarisation, increase of educational budgets and mass character of higher education. Influence of leading tendencies to the Ukrainian educational system is described. Suggestions are given in relation to the use of their positive potential and overcoming of possible negative consequences. It is well-proven that the majority of pedagogical researches is not fundamental, but applied, which are directed to the higher level of staff preparation. Two basic directions of development of home science - reductions of financing of fundamental researches and redistribution of public interests are clearly distinguished between the different vectors of researches. It is found out the basic problems, which negatively influence the development of serious scientific projects, conduce to depreciation of status a candidate or doctor of sciences.

Key words: higher education, educational system, pedagogical science, university, scientific researches.

Постановка проблеми. Проблема взаємостосунків науки та суспільства, науки та освіти, педагогічної науки та педагогічної освіти є традиційною для наукознавства. У цьому контексті для вітчизняної педагогічної науки характерною ознакою є вивчення впливу соціальних умов на її національні особливості, впливу суспільства загалом на науку про виховання, навчання, освіту дітей і дорослих (педагогіку) та впливу педагогіки як науки на суспільство та соціальні процеси.

Як відомо, на початку 90-х років ХХ століття вітчизняна наука переживала глибоку кризу та, незважаючи на прогрес за останні роки (у ХХІ ст.), крім певних здобутків, має невирішені проблеми, що потребують свого пояснення: хронічне недофінансування вітчизняної науки та інші економічні чинники, відсутність конкретизованого соціального замовлення за роки реформ у незалежній Україні, а в окремих випадках і звернення до традицій радянської на

уки, зокрема її організація відповідно до нових соціально-економічних і політичних реалій; недосконала нормативно-правова база освітньої та наукової діяльності; також неподоланою залишається криза системи стосунків «наука і суспільство», зокрема наукові відкриття повільно втілюються в життя. Ці процеси характерні загалом для розвитку як вітчизняної науки, так і педагогічної науки, історичні витоки якої сягають в далеке минуле університетської освіти.

Постановка завдання. Такий стан речей і пошук нових шляхів подальшого підвищення ефективності проведення педагогічних досліджень та їх впровадження в практику роботи класичних університетів України визначили мету нашого наукового дослідження: проаналізувати нові тенденції розвитку вітчизняної науки, її участь у процесі глобалізації, місце та роль у соціогуманітарній освіті, спрямованість на вирішення завдань академічної доброчесності.

Наше **завдання** – розглянути ці питання крізь призму надбань і втрат розвитку педагогічної науки в класичних університетах України за роки незалежності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях, публікаціях розвиток педагогічної науки в класичних університетах розглядається в таких напрямках: педагогічна наука в контексті розвитку університетської науки в Україні; загальні тенденції розвитку університетської освіти в Україні; педагогічна університетська освіта.

Стан і тенденції розвитку університетської освіти розробляли В. Огнев'юк, М. Степко, М. Євтух, Л. Хоружа, А. Сбруєва та інші дослідники. Учені В. Луговий, О. Савченко, В. Андрющенко, В. Курило, Л. Сігачева, С. Сисоева тощо свій науковий пошук спрямували на вивчення пріоритетних шляхів подальшого становлення педагогічної університетської освіти. Питанням розвитку педагогічної науки в Україні, її впливу на педагогічну освіту загалом і в класичних університетах України за роки незалежності зокрема присвячено праці В. Кременя, О. Сухомлинської, Л. Березівської, Л. Ваховського, Н. Побірченко, Д. Герцюка та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ми у своєму дослідженні виходимо з історії розвитку науки, яка свідчить, що єдиної для всіх наукових дисциплін траєкторії розвитку не існує: по-перше, розвиток кожної з них підпорядковується своїй внутрішній логіці; по-друге, кожен тип (кожна наукова галузь) науки реагує на свої власні зовнішні стимули. Не викликає сумніву, що для технічної науки основним (провідним) стимулом є виробництво, для природничої науки – базові потреби люди-

ни, такі як відкриття нових джерел енергії, боротьба з хворобами, екологічна безпека та ін., для суспільної – різні соціальні проблеми, для гуманітарної – пізнання людини, її сприйняття й участь у суспільному житті.

Якщо технічні науки найбільш інтенсивно розвиваються в період підйому виробництва, то розвиток суспільних наук припадає на період загострення соціально-економічної кризи, а такі гуманітарні дисципліни, як філософія, філологія, педагогіка, найбільш успішно розвиваються в період «застою», коли зовнішній соціальний контекст розвитку науки нібито «заморожений» і першочергову роль відіграє їхня внутрішня когнітивна динаміка. Крім того, соціогуманітарні дисципліни більш чутливі до впливу зовнішнього соціального контексту та гостріше реагують на його зміни, що виявляється у їх ідеологізації та більшій залежності від наявного в тій чи іншій країні соціально-політичного устрою. Сказане цілком стосується й розвитку чи занепаду вищої освіти в країні, включаючи й нашу.

Недостатня матеріально-технічна база для наукових досліджень у вищому навчальному закладі може поєднуватися з процвітаням соціогуманітарних наук або навпаки. При цьому в умовах зміни соціально-політичного курсу країни, а відповідно, і завдань, що стоять перед університетами, суспільні та гуманітарні дисципліни потенційно мають кращі можливості оперативної адаптації до нового, ніж природничі та технічні; до того ж, ці зміни, стаючи об'єктом вивчення, створюють додатковий стимул для розвитку соціогуманітарної науки.

Ці проблеми безпосередньо відбуваються й у вишівській науці. Слід зазначити, що однакових соціальних умов для всіх наукових дисциплін, як правило, не існує, і те, що сприяє розвитку одних дисциплін, може перешкоджати розвитку інших, у результаті чого в одному й тому ж університеті різні науки відчують себе по-різному.

Ці та інші процеси вплинули на розвиток педагогічної науки в класичних університетах у кращому розумінні на час розбудови незалежної України – періоду серйозних соціально-економічних змін у нашій країні. На думку академіка О.В. Сухомлинської, «з часу проголошення незалежності й державності України спостерігається збільшення інтересу дослідників до історико-педагогічної проблематики. Пояснюємо це розкріпаченням педагогічної свідомості науковців, переглядом або ж новим прочитанням традиційної проблематики, відкриттям можливостей об'єктивного, незаангажованого висвітлення подій і фактів, особливо тих, які не могли

стати предметом дослідження в радянський період і залишалися невисвітленими або розглядалися тенденційно» [5, с. 17].

Роки незалежності України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) характеризуються тим, що на педагогіку, як і на інші соціогуманітарні дисципліни, суттєво впливав і впливає зовнішній соціальний контекст, а це привело до серйозних змін, а саме до вивчення й дослідження історії вітчизняної освіти, педагогічних персоналій, національних традицій навчання та виховання дітей і молоді.

Слід зазначити, що педагогічна наука в системі вищої освіти в Україні розвивається завдяки роботі кафедр педагогіки, кафедр технології викладання окремих навчальних дисциплін і наукових лабораторій. Загалом усі ці структурні підрозділи займаються підготовкою майбутніх педагогів, готують учителів, викладачів, вихователів для освітньо-виховних закладів України.

Розвитку наукової педагогіки сприяло розширення спеціальностей в аспірантурі та докторантурі з галузі «Педагогічні науки», значне зростання кількості аспірантів, спеціалізованих учених рад за цими спеціальностями, збільшення фахових видань, де мають друкуватися результати наукових досліджень.

Проведений нами аналіз захищених за 2011–2015 рр. дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук засвідчив, що

соціогуманітарні науки посідають провідне місце поряд із природничими та технічними (табл.1).

Аналізуючи стан педагогічної науки в класичних університетах, ми виокремили і такий параметр, як розподіл досліджень за педагогічними напрямками в Україні, який показав, що найбільша кількість робіт – зі спеціальності 13.00.04, а це свідчить про посилену увагу до педагогічної професійної підготовки, а відповідно, і до прикладного характеру досліджень (таблиця 2).

Аналіз свідчить, що сьогодні педагогічні дослідження є не фундаментальними, а прикладними, спрямованими на підготовку кадрів і підвищення ефективності навчально-виховного процесу в різних закладах освіти. Велику роль у розвитку науки має співвідношення фундаментальних і прикладних досліджень. За роки незалежності загальна траєкторія розвитку вітчизняної науки в цілому виокремила два напрями: перший – зменшення фінансування фундаментальних досліджень та їх перерозподіл у напрямі прикладної науки, другий – перерозподіл суспільних інтересів між різними напрямками досліджень.

Нині в Україні фундаментальні наукові дослідження переживають не кращі часи, фундаментальні наукові програми з педагогіки згортаються, особливо після вве-

Таблиця 1

Захист дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук за 2011–2015 рр.

Науки про життя	2011	2012	2013	2014	2015
Природничі	138	242	287	270	105
Інженерні	129	157	187	182	91
Математичні	48	60	50	52	19
Соціальні	316	387	493	457	241
Педагогічні	43	68	105	93	49

Таблиця 2

Захист кандидатських дисертацій в Україні за педагогічними спеціальностями (2011–2015 рр.)

Спеціальність	2011*	2012	2013	2014	2015
13.00.01		132	95	83	55
13.00.02		154	83	138	68
13.00.03		18	12	8	9
13.00.04		303	223	259	160
13.00.05		20	35	25	10
13.00.06		10	6	13	8
13.00.07		81	65	43	30
13.00.08		8	2	-	2
13.00.09		22	72	11	4
13.00.10		4	5	1	7
Загалом педагогічні науки	430	752	598	581	353

* Дані за 2011 рік – за бюлетенем ВАК України № 1–12 повідомлення присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук.

дення МОН України такого показника, як комерціалізація результатів наукової теми, у тому числі з педагогіки. Адже комерціалізація може бути тільки за рахунок технічних корпорацій, які можуть витратити кошти на прикладні техніко-економічні розробки. Усе це приводить до змін у загальній траєкторії розвитку науки, що виявляється в зменшенні фінансування фундаментальних досліджень, і цю науку можна визначити як «пізнавальну», таку, що виконує переважно пізнавальну функцію, а не прикладною («прикладна» – та, яка «робить, виконує»), що забезпечує комерціалізацію наукового знання.

Такий шлях розвитку може привести до перетворення (розвитку тенденцій) педагогіки з наукової дисципліни на галузь чисто практичної діяльності, у результаті чого вона може стати педагогікою без науки. Враховуючи, що педагогіка – наука про навчання, виховання, освіту дітей та дорослих, ми за такого розвитку педагогічної науки дійдемо до стану, коли цінності будуть замінені зручними технічними предметами життєдіяльності людини.

Велику роль у розвитку педагогічної науки в класичних університетах відіграє її освітня функція. Найпростішим і очевидним показником популярності різних видів і систем освіти є конкурс вступу до відповідних навчальних закладів. За цим показником класичні університети, а відповідно, і гуманітарні факультети цих закладів, стабільно випереджають природничі та технічні.

Такий стан має позитивні та негативні наслідки. З позитивного боку констатуємо, що глобалізаційні процеси гуманізації та гуманітаризації людства успішно реалізуються в Україні. Починають переважати «лірики» над «фізиками». Це свідчить, що суспільство прагне духовності, гуманних стосунків і тягнеться до гуманітарних наук. Воно втомилася від надмірної «технізації» нашого розуму і навіть наших душ. У людині має перемагати добро і любов, тоді й «раціо» буде доречним у житті кожного.

З негативного боку хочемо відзначити падіння інтересу молоді до технічних наук, спричинене надмірною інформатизацією суспільства, але додамо – примітивною, дилетантською, яка не вимагає активної роботи розуму, логічного мислення. Хіба можна говорити про належний рівень технічної, фізико-математичної освіти, якщо сучасного першокласника звільняють від вивчення та запам'ятовування елементарної таблиці множення?

Як бачимо, суспільних і освітніх проблем в сучасній педагогічній науці чимало. Головне – це наука, яка не терпить різних

змін, необдуманих реформ, а повинна спиратися на запити суспільства та держави.

Додамо, що гуманітаризація вищої освіти охопила й технічні виші. Так, за роки незалежності в технічних університетах збільшилась кількість гуманітарних факультетів, а відповідно, і кафедр, що викладають педагогічні та навіть філологічні дисципліни, проводять прикладні та фундаментальні дослідження з педагогіки вищої школи, теорії та практики професійної освіти, порівняльної педагогіки у сфері вищої освіти, а також досліджують тенденції розвитку вищої освіти в Україні як у контексті історичної ретроспективи, так і в контексті її європейського розвитку. Безумовно, до досліджень педагогічної науки в класичних університетах залучені аспіранти й докторати.

Розбудова незалежної України, становлення оновленої за змістом і структурою вищої освіти сприяли активній роботі з підготовки кадрів найвищої кваліфікації через аспірантуру та докторантуру: у класичних університетах, у тому числі регіональних, відкрито аспірантуру та докторантуру в галузі педагогічних наук. Так, у Херсонському державному університеті в 1992 році аспірантура з педагогіки нараховувала п'ять осіб, з кожним роком контингент збільшувався і в 2009 році досяг найбільшого кількісного показника – 46 осіб, було відкрито дві спеціалізовані вчені ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій у галузі «педагогічні науки». Така тенденція була і є характерною для більшості університетів. Усе це сприяло наповненню освітнього процесу новим, науковим, сучасним, актуальним знанням, втіленню його в практичну діяльність навчальних закладів різних типів, зверненню до історичних традицій українського освітнього простору та загальнопідвищенню рівня підготовки майбутніх фахівців, розв'язанню багатьох соціальних проблем, що постали перед українським суспільством. Це позитивне явище. Однак, як показує аналіз матеріалів ВАК України та публікацій у періодичних виданнях із питань підготовки та захисту кандидатських і докторських дисертацій, таке збільшення привело і до негативних показників і наслідків, що виявилось в якості наукових досліджень. Сьогодні все частіше звучить питання якості виконаних робіт аспірантами, докторантами, здобувачами.

На наш погляд, існують проблеми, що не сприяють розробленню серйозних наукових проектів, ведуть до девальвації наукового ступеня, про що свідчить:

– суттєве збільшення кількості аспірантів, докторантів, здобувачів за рахунок комерціалізації освітньої діяльності університетів,

низький рівень організаційно-методичного та наукового забезпечення роботи з ними, що веде до низької якості виконаних досліджень;

– багато чиновників, політиків, бізнесменів, піклуючись про свій «науковий» імідж, усіма можливими і неможливими засобами прагнуть отримати науковий ступінь, який не відповідає дійсності.

Такий інтерес до отримання наукового ступеня, збільшення кількості аспірантів і докторантів привів до написання окремими викладачами та науковими співробітниками за плату дисертаційних робіт для заможних здобувачів із низьким рівнем професійної підготовки та великими амбіціями. Відповідно, спеціалізовані вчені ради на комерційній основі приймають такі роботи до захисту, що дискредитує звання доктора та кандидата наук.

Отже, зростання кількості аспірантів, докторантів, відкриття нових спеціалізованих вчених рад із педагогіки в системі університетської освіти сприяли підвищенню якісного складу викладачів університетів, підвищенню рівня та статусу провідних вчених-педагогів України, які сьогодні:

– мають знання хоча б однієї іноземної мови та регулярно використовують її в науково-педагогічній діяльності;

– мають високий рівень як наукової, так і викладацької зайнятості;

– видають нові сучасні підручники, готують публікації високого рівня;

– мають сучасний рівень технічної підготовки – використання комп'ютера, Інтернету, електронної пошти тощо;

– отримують гранти вітчизняних і зарубіжних наукових фондів на наукові розроблення;

– співпрацюють із зарубіжними університетами та науковими установами;

– беруть участь у міжнародних форумах, конференціях, лекціях, семінарах тощо;

– виступають у засобах масової інформації та співпрацюють з різними громадськими організаціями в ролі експертів, аналітиків, консультантів, тощо.

Але прикро те, що з'явилася низка осіб, які мають науковий ступінь, однак для розвитку вітчизняної науки нічого не роблять, а лише вихвалюються науковими званнями та ступенями. Згадаймо горезвісного «професора» на посаді президента України.

Висновки. Загалом можемо констатувати, що українські вчені досить об'єктивно ставляться до минулого та критично – до зарубіжного досвіду, наголошуючи на національній науковій традиції нашої країни.

Можливі й розходження в цих характеристиках, але шляхи становлення нового українського вченого-педагога досить широкі, і критерії оцінки та розвитку залежать як від особистості науковця, так і від освітнього середовища, зокрема наукового поля університету, країни та її академічної спільноти.

Учені-педагоги України мають певну загальну позитивну основу – формування середнього класу, який уважається головним дефіцитом соціальної структури сучасного українського суспільства.

Сьогодні наші вчені долають безліч проблем – економічних, соціальних, моральних (тимчасова витрата Україною територіальної цілісності, ситуація на сході України) – і негаразди вітчизняної науки, при цьому, не покидаючи займатися науковою діяльністю, залишаються вченими, сподіваючись, що настане час, коли їм не доведеться долати такі складні й такі протиприродні трансформації.

Отже, наше дослідження показало, що загалом педагогічна наука в класичних університетах України розвивалася та розвивається в роки незалежності в контексті розвитку університетської освіти та науки, має досягнення, прорахунки, перспективи розвитку.

Подальшими питаннями дослідження можуть бути такі: політична соціалізація молоді в університетах; педагогічна наука України у світовому та європейському контексті; провідні вчені-педагоги України в зарубіжних дослідженнях тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кремень В. Проблеми якості української освіти в контексті сучасних цивілізаційних змін / В. Кремень // Освіта. – 2014. – 29 жовтня – 5 листопада. – С. 4–5.
2. Сбруева А. Розвиток європейської вищої освіти в умовах глобальної фінансово-економічної кризи / А. Сбруева // Український педагогічний журнал. – 2015. – № 4. – С. 228–241.
3. Огнев'юк В. Філософія освіти та її місце в структурі наукових досліджень феномену освіти / В. Огнев'юк // Освітологія. – 2012. – Вип. 1. – С. 69–75.
4. Хоружа Л. Морально-етичні принципи та норми наукової діяльності викладача вищої школи / Л. Хоружа. – К. : Вища школа, 2015. – С. 9–19.
5. Сухомлинська О. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – 68 с.
6. Бюлетень вищої атестаційної комісії України. – 2011. – № 1–12.
7. Атестаційний вісник. – 2013. – № 1–12.
8. Офіційне видання Міністерства освіти і науки України // Освіта України. – 2014. – № 1–12.